

Становище

на проф. д.и.н. Димитър Луджев

относно представените трудове на гл. ас. д-р Милена Ангелова за участие в конкурс за академичната длъжност „Доцент” обявен от ЮЗО „Неофит Рилски” в Държавен вестник, бр.19, 9 март 2010 г.

Д-р Милена Ангелова се явява на конкурса с две монографии: „Образцово село”. Модернизационният проект за селото в България (1937-1944)” и „(Не)споделената памет на късния социализъм. Движението „Народната памет разказва” (1983-1989), както и с 18 други публикации след защитата на докторската дисертация през 2004 г., които са предмет на моето становище. Приложени са още 10 публикации и няколко съставителства на сборници, които приемам само за сведение относно нейната досегашна научна дейност. Научните изследвания на д-р Ангелова са обособени в две направления: модернизацията на българското село през 30-те години и политиката на тоталитарната комунистическа държава по отношение на идеологическата обработка на паметта и ценностната система на населението, главно в периода на 80-те години на ХХ век. В становището се спирам преди всичко на научните приноси и академичните качества демонстрирани в двете монографии, доколкото те синтезират повечето от изследователските постижения на д-р Ангелова, но отбелязвам и други важни аспекти на нейното творчество.

Монографията „Образцово село” и другите научни трудове посветени на проектите за модернизация на селото в България през 20-40-те години на ХХ в. по обхват и значимост на темата и по-начина на нейната разработка са съществен принос, развитие на нова област в аграрната история и историята на селото в България, както и в историята на селячеството като социална група в българското общество. Прави впечатление позитивния подход на Милена Ангелова към историческите процеси, изследването на конкретни феномени – герои, събития, институции и практики, изпълване на темата с исторически живот. Познаването и прилагането на модерна методология и интердисциплинарна технология в проучването на „селската проблематика”, на подходи използвани в съвременната историография, социология и социална антропология, както и богатата и разностранна изворова база, варираща от

официални документи на институциите и други „класически“ архивни източници до радиопредавания, кинопрегледи и устни разкази на съвременници дават възможност на д-р Ангелова да излезе от рамките на традиционните икономико-социални схеми, да промени модела на изследване на селото. Историческият разказ е насочен към малко познатите аспекти на модернизацията на селото – промените в аграрно-производствената практика, образованието и менталитета, обществения и семеен живот, всекидневната култура и бита на населението. Историческата перспектива на процеса на модернизация е едновременно „отгоре“, проследявайки еволюцията на аграрната политика на българската държава от края на XIX в. и най-вече фундаменталните промени в нея между двете войни, и „отдолу“ - в реакциите на малките селски общности и обикновения селски човек, в разказа за конкретни случаи.

Впечатлен съм от спокойния и добронамерен преглед на модернизационните опити в селото, които се правят в хода на догонването на модерния Запад, на източниците на модернизационни импулси, най-вече от опита на Съединените щати, подсилени от дейността на „Близкоизточната фондация“, и далеч по-малко от практиката на Германия и Италия, както е прието да се смята. Вижда се интелектуалният принос на бележити високообразовани и професионално напредничави държавници като проф. Янаки Моллов и администратори като Христина Мочева за създаването на българска модернизационна стратегия за селото. Стремешът е тя да бъде балансирана между решаваща интервенция от страна на държавата, програмата за всеобхватна дейност на общините и насърчаване на самоорганизацията и инициативата на селското население да приеме подобряването на качеството своя живот като свое лично дело. Политика, която уважава традициите, разбиранията и обичаите в българското село, разчита на техните добри сили и страни, на убеждението в смисъла и ползата от новото. Политика, основана на отказ от принуда, на схващането, че на „онова, което може да дойде от страни, колкото и да се смята за добре дошло, не бива много да се разчита“ по думите на проф. Моллов. Пред нас се очертава тенденция на нормален тип модернизация на селото, в нейния първи етап на подготовка за излитане, за скок, за „революция на растящите очаквания“.

Публичното пространство на село се променя с кооперации, модерни земеделски практики, читалища и сдружения, училища – редовни, допълнителни земеделски, практическо-занаятчийски, детски градини, фурни-комбинати, бани, здравни и ветеринарни служби, кина, радиоапарати и списания, градски тип къщи и домакинства и други елементи на един подобър живот. В статии се проследяват и други важни аспекти на историята на създаването на модерното общество – социалните проблеми на медицината, общественото подпомагане, социалната работа и общественото здравеопазване, обществените организации в тези сфери като БЧК и

дружествата за борба с туберкулозата (придружено с изследвания за научното и социално конструиране на болестта в края на XIX и първата половина на XX в.), дейността на Съюза за закрила на децата в България, Американската блискоизточна и Рокфелеровата фондации, приемните домове и осиновяване, филантропия и обществена грижа и пр. Въпреки че спецификата на режима от 19 май не е само в експертното начало, централизацията и разширяването на държавната интервенция, както посочва д-р Ангелова, а също така в осъществяването с административна принуда на авторитарен тип модернизация, този процес остава в границите на нормалното ненасилствено развитие до установяването на комунистическия режим през 1944-1945 г. В своите заключения д-р Ангелова вярно посочва, че налагането на комунистическия, колективистки тип развитие на селото, основан на принуда, насилие и демагогия, пресича възможностите за конкуренция и избор на модели за модернизация и обрича програмата „Образцово село” на съзнателна забрава. Политически пристрастните дитирамби и идеологическата инерция проучването и представянето на достиженията и придобивките на т.нар. социалистическа модернизация замъгляват обяснението за катастрофалните последици, която тя има за производителността на селото и още повече върху манталитета и обществения морал на селските хора и техните градски наследници.

Позитивният подход на изследване и реконструиране на историческите процеси и случки е характерен и за другата група научни трудове на Милена Ангелова, занимаващи се, по нейното определение, с „политики на паметта на социализма”. Темата е принос към познанието на една от последните фази на тоталитарната комунистическа държава, чието влияние и наследство продължава да изпитва днешното българско общество. С основание д-р Ангелова отнася монографията „(Не)споделяната памет на късния социализъм. Движението „Народната памет разказва” (1983-1989) и свързаните с нея статии към онези все още малко изследвания, които не спекулират с алтернативна методология и оценачност, а се стремят да възстановят автентичния ход на събитията, мотивацията и последиците от действията на институции и личности на базата на достъпния емпиричен материал – архиви, периодика и всякакъв вид документални източници, писмени и устни спомени. Авторът внимателно реконструира един от най-характерните епизоди от комунистическото инженерство на съзнание и памет на граждани на социалистическото общество – кампанията около Движението „Народната памет разказва” за масова мобилизация на спомени и други свидетелства през последните години на комунистическия режим. Детайлно са показани много от механизмите и трансмисиите на комунистическата пропагандна машина, организацията и методите на създаване на желаната „единна

култура на спомняне и забравяне”. Тя трябва от една страна да легитимира режима, правото на комунистическата партия и нейните вождове да властват, а от друга да превърне хората във „винтчета” и „болтчета”, не само в послушни, но и съпричастни съучастници на системата, на една огромна лъжа, както казва Вацлав Хавел.

Когато четеш еднообразните и формализирани сведения от отчети и доклади за дейността на партийни и комсомолски, отечественофронтовски, женски, пионерски и всякакви други организации по събиране на спомени и свидетелства за героичното минало, партизански епопеи, трудови подвизи, и като четеш инструкции и указания как да се скалпват героични легенди и символи, преди всичко за комунистически герои и дела, неволно си задаваш въпроса заслужава ли едно тоталитарно мероприятие като Движението „Народната памет разказва” толкова голямо внимание в подробности за неговата рутинна организация и дейност. Но д-р Ангелова убедително оправдава значимостта на темата като извежда ясно целите и последствията на тези политики на конструиране на обществена памет. Тя проследява как се изгражда комунистическия разказ-легенда за миналото на България, за нейната история до и след Освобождението, и най-вече за историческата роля на комунистическата партия в борбата срещу злия капитализъм и митичния фашизъм, а впоследствие в изграждането на една нова модерна социалистическа държава. Как този разказ-легенда се превръща в основен ресурс и аргумент в легитимацията на ръководната роля на партията. Как предава сакрална важност и тържественост на началото на тази власт – 9 септември 1944 г., на Априлски и други пленуми или конгреси, както и величие и непогрешимост на комунистическите вождове. Как извършва биографично превъплъщение на десетки хиляди хора, предимно случайно и за малко подкрепяли комунистическото и партизанско движение селски младежи и девойки, в герои от антифашистката борба. Как с тази героична биография-менте те са издигнати на ръководни партийни и държавни постове, превърнати в особена привилегирована каста-номенклатура, върна опора на БКП. Като такива те и техните семейства се ползват от обществена почит и някои дребни привилегии, живеят с мисълта, че дължат всичко на партията и затова вярват в измислената за тях легенда.

По-тъжното последствие, описано с разбиране от Милена Ангелова, е в онова видимо старание, с което хиляди безпартийни млади и по-възрастни хора участват в сътворяването на лъжата и приемат новата митология. Може би като своеобразен пропуск за кариера и социални предимства, може само като начин за приспособяване към властта. Най-тежкото поражение е, че голяма част от народа приема за истина разказа на властта, нейната претенция, че всичко, което е направено в България се дължи на нейната ръководна мъдрост и воля, че БКП защитава националните интереси и трудещите се. Насилието и репресиите, социалната и физическа ликвидация на цели прослойки от буржоазния свят, потъпкването на

свободите и правата на човека, безмерната експлоатация на труда, деморализиращата принудителна колективизация, разсипническата икономическа и екологична политика са потушени, дори изличени от съзнанието на поколения българи. В менталитета им се отглеждат инстинкти на приспособяване към властимейщите, търпимост към имитацията, несправедливостта и не-свободата, податливост на политически и морални фалшификати. По време на „възродителния процес“, посочва д-р Ангелова по-голямата част от българското население демонстрира публична съпричастност към насилствената асимилация на мюсюлманите, а след 1989 г. много българи ще се противопоставят на възстановяването на техните човешко права. Заключение на Милена Ангелова, че политиките на БКП за формиране на паметта според комунистическата матрица са успешни както за възприемане на „мимикрията“ на т.нар. реален социализъм, така и в поддържането на комунистическата митология, историческа легитимация и претенции към националното историческо наследство в дългосрочен план е обосновано и документирано в нейните научни изследвания. Това е значим принос и има актуално значение за разбиране случилото се в България през последните три десетилетия.

Научното творчество на гл. ас. д-р Милена Ангелова свидетелства за висок професионален капацитет на утвърден историк-изследовател, с постижения и приноси преди всичко в съвременната социална и политическа история на България. Това позволява на д-р Ангелова да участва със сериозни приноси в колективни издания, учебни помагала по история и архивно дело и сборници с документални извори, както и да провежда висококвалифицирана преподавателска дейност. Нейните научни приноси и качества ми дават основание да препоръчам на уважаемото научно жури да приеме положително решение за заемане от д-р Милена Ангелова на академична длъжност „Доцент“ в ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Проф. д.и.н. Димитър Луджев

03. 02. 2012 г.
София